

Dr hab. Piotr Kwiatkiewicz, prof. WSB
Wydział Studiów Społecznych
Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa
ul. E. Orzeszkowej 1
60-778 Poznań

Poznań, dnia 19 maja 2014 r.

Recenzja dysertacji doktorskiej mgr Ireny Malinowskiej „Polityka instytucji europejskich wobec handlu ludźmi ze szczególnym uwzględnieniem specyfiki tego zjawiska w Polsce”, napisanej na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie pod kierunkiem prof. zw. dra hab. Andrzeja Chodubskiego oraz dr Beaty Słobodzian

Recenzowana rozprawa napisana została pod kierunkiem prof. dra hab. Andrzeja Chodubskiego przy wsparciu jako promotora pomocniczego dr Beaty Słobodzian, na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Warmińsko Mazurskiego. Przedmiotem recenzji jest szczegółowa ocena, czy rozprawa spełnia warunki określone w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2003. Nr 65, poz. 595, z późn. zm.). Wynikającym z nadmienionego aktu prawnego wymogiem jest, by rozprawa doktorska przygotowana pod opieką promotora stanowiła oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazała ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej, a także umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Niniejszą recenzję napisano, kładąc akcent na przytoczone wymogi.

Praca ma czytelną strukturę, co jest niejako pierwszą dostrzegalną jej zaletą, a zarazem dobrą rekomendacją warsztatu i podejścia metodologiczne autorki. Zawiera 380 stron wraz z zawartymi na nich 21 fotografiami, 67 diagramami, 3 tabelami, aneksami, anglojęzycznym tłumaczeniem podsumowania oraz liczącą sobie 121 pozycji bibliografią. Na zasadniczą część pracy składają się: wstęp, cztery rozdziały, zakończenie.

Tytuł dysertacji doktorskiej mgr Ireny Malinowskiej wskazuje, iż poświęcona została ona problematyce związanej z handlem ludźmi, a precyzyjniej stanowiskiem i działaniami instytucji europejskich w kwestiach związanych ze wspomnianym procederem. Szczególne miejsce przypisane zostało polskiej specyfice właściwych zjawisku przestępczych praktyk, o czym informuje drugi człon tytułu. Całość sformułowana została tak, by możliwie najprecyzyjniej określić zawartość treściową. Potencjalne niejasności, jakie mogłyby pojawić

się w związku z użyciem pojęcia „europejskie” zamiast precyzyjnego terminu „Unii Europejskiej”, można uznać za mało prawdopodobne przez wzgląd na powszechne zastosowanie pierwszej z wymienionych form w mediach, a nierzadko i w opracowaniach naukowych. W podobnych kategoriach potraktować należy też wprowadzony zwrot „tego zjawiska” dający możliwość opatrnej interpretacji i dostrzeżenia podmiotu tak w „polityce”, jak i w „handlu ludźmi”.

Wstęp stanowi zgodnie z tradycyjnym schematem integralną część zasadniczego wywodu. Trzymając się przyjętych reguł, Autorka stara się przybliżyć w nim znaczenie podejmowanego zagadnienia i tzw. nośność tematu. Na stronach Wstępu zamieszcza też główne założenia, które przyjęła, prowadząc swoje poszukiwania naukowe. Ponadto wyjaśnia decyzję o wykorzystaniu poszczególnych metod badawczych, którymi się posłużyła.

Wskazany przez nią cel główny dociekań to „zidentyfikowanie, czy polityka instytucji europejskich wobec handlu ludźmi, ze szczególnym uwzględnieniem przypadku Polski, jest skuteczna i dlaczego”. Wybór ten należy uznać za trafny i zasadny. Wyjawszy użycie po raz kolejny nie do końca precyzyjnego zwrotu „europejskich”, o czym już jednak wspomniano w niniejszej recenzji, odnosząc się do tytułu, oraz możliwą dwuznaczność interpretacji końcowego fragmentu cytowanego zdania, nie budzi on zastrzeżeń. Te mogą ewentualnie pojawić się w odniesieniu do deklarowanych celów szczegółowych, a precyzyjniej do tych opatrzonych oznaczonych numerami porządkowymi 2 i 5. W nadanym jej przez Autorkę brzmieniu mogą nie być uznane za element procesu poznawczego. Oczywiście nietrudno domyślić się, jakie intencje kierowały doktorantką, gdy je zamieszczała. Niemniej dysertacja stanowiąca podstawę do ubiegania się o stopień naukowy nie powinna zawierać sformułowań, które zmuszają osobę studiującą treść przekazu do dociekań na temat tego, co usiłował zamieścić w nim jej twórca. Gdyby nie dotyczyło to części prezentującej założenia metodologiczne uchybienie to zostałoby zapewne uznane za błąd językowy. Niestety tak się nie stało, stąd powyższa uwaga krytyczna. Niemniej wspomniane pomyłki nie zmieniają całościowej oceny przyjętych pryncypiów badawczych oraz wykorzystanych metod, które to są moim zdaniem jednoznacznie pozytywne.

Podjęcie metodologiczne, jakie zaprezentowała Autorka w rozprawie, ma prawo satysfakcjonować. Analiza porównawcza, indukcyjne oraz dedukcyjne wykorzystywanie danych statystycznych tak w progresywnym, jak i retrogresywnym ujęciu, a przede wszystkim komparatyka prawnicza wybranych aktów krajowych oraz unijnych zastosowane zostały w pełni właściwie. Z założeń koncepcyjnych i sposobu prowadzenia

narracji przebija interdyscyplinarne podejście do podejmowanych dociekań, w którym metody pracy z dziedziny nauk społecznych właściwe dla poszczególnych dyscyplin wiedzy dobierane są stosownie do stawianych zadań badawczych. Sprawność, jaką wykazała tu mgr Irena Malinowska, warta jest podkreślenia.

Zastrzeżeń nie budzi także kwestionariusz ankiety oraz dobór respondentów. Należy podkreślić, iż doktorantka jedynie wspomagała się nim w swych dociekaniach. Użyto go w sposób przemyślany i w stosowanych do tego okolicznościach, co, zważywszy na dającą się we znaki obecnie tendencję w dysertacjach doktorskich do nadawania badaniom ankietowym kluczowego znaczenia, stanowi wyraz nie tylko poprawności warsztatu metodologicznego autorki, lecz także i dojrzałości polegającej na nieuleganiu wspomnianej manierze.

Treść pierwszego rozdziału poświęcona została samej kwestii handlu ludźmi. Omówiono go w kontekście kulturowo-cywilizacyjnym. Przybliżona została skala, w jakiej handel ludźmi występuje we współczesnym świecie, oraz zarysowano jego geografie. Podjęto też istotny dla całości wywodu aspekt humanitarny. Autorka dołożyła wszelkich niezbędnych starań, by wskazać naturę tego zjawiska i odnieść się do problemu traktowania człowieka jako towaru. Wiele uwagi poświęciła sprawom związanym ze społecznym i politycznym znaczeniem tego zjawiska, a także zagrożeniu, jakie niesie za sobą nadmieniany proceder dla demokracji i społeczeństwa obywatelskiego.

W rozdziale drugim podjęto podmiotową dla rozważań w niniejszej dysertacji problematykę, czyli sprawę polityki instytucji europejskich wobec handlu ludźmi. Podniesiona została kwestia praw człowieka w ich rzeczywistym wymiarze. Zaakcentowano także przy tej okazji narastające rozbieżności między stanem *de iure* i *de facto*, co uznać należy za zabieg niepozostający bez wpływu na recepcję zachodzących pod tym względem zmian. W dalszej części zaprezentowana została aktywność Parlamentu Europejskiego w sferze działań mających na celu ograniczenie procederu handlu ludźmi. Przedstawione i przeanalizowane zostały na tych stronach też działania Rady Europy oraz dyrektywy unijne wraz z oceną ich potencjalnej skuteczności.

Tematyka trzeciego rozdziału skoncentrowana jest na polskim kontekście szeroko pojętego handlu ludźmi. Główny nacisk autorka położyła na aspekty funkcjonowania zorganizowanych grup przestępczych związane z handlem ludźmi. W treści kolejnych podrozdziałów znalazły się omówienia struktur oraz metody działalności takich grup. Wiele miejsca poświęcono przy tym dociekaniom nad identyfikacją specyfiki tak samego procederu handlu ludźmi w Polsce, jak i specyfiki sprawców tegoż procederu, włączywszy w to stanowisko panującej na ten temat opinii społeczeństwa.

W ostatnim, czwartym rozdziale autorka zajmuje się, zgodnie ze wskazaniem jego tytułu, przeciwdziałaniem zjawisku handlu ludźmi w Polsce oraz państwach Unii Europejskiej. Podejmuje się tego, prezentując wieloaspektowe podejście do zagadnienia i odnosząc się do potencjalnych źródeł tego problemu. Podejmuje się też analiz krajowych i unijnych planów działań i programów mających charakter prewencyjny wobec przestępstw identyfikowanych jako te związane z handlem ludźmi. Uzupełnieniem tychże zagadnień jest treść podrozdziału, w którym doktorantka przybliża, analizuje i ocenia pod względem efektywności prowadzone dotąd kampanie informacyjne na rzecz walki z omawianym procederem.

Zasadniczą część pracy zamyka kilkunastostronicowe zakończenie. Przedstawione zostały w nim główne wnioski prowadzonych przez mgr Irenę Malinowską poszukiwań badawczych. Wśród najistotniejszych z nich wymienić należą ustalenia, w których myśl współpraca między instytucjami unijnymi oraz krajowymi w zakresie ochrony ofiar handlu ludźmi jest lepsza i skuteczniejsza niż w latach 90. XX wieku. Jako jedno ze źródeł poprawy sytuacji uznano włączenie do podejmowanych działań większej liczby organizacji i instytucji pozarządowych i koordynację ich kooperacji za pośrednictwem ogólnounijnej sieci. W rezultacie prowadzonych dociekań zasugerowane zostały też propozycje dotyczące rozwiązań systemowych, które zmierzają w kierunku zwiększenia pomocy finansowej dla osób poszkodowanych w wyniku omawianego typu przestępstw.

Są to trafne spostrzeżenia, chociaż trudno uznać je za innowacyjne i zmieniające dotychczasowy stosunek do problematyki handlu ludźmi. Ta bowiem znalazła swoje częściowe odzwierciedlenie w literaturze przedmiotu. W Polsce wiodące znaczenia zdają się odgrywać publikacje sygnowane przez Ośrodek Badań Handlu Ludźmi. W zdecydowanej większości zostały one uwzględnione przez autorkę, chociaż nietrudno znaleźć tu braki (np. Z. Lasocicki, Ł. Wieczorek, *Handel ludźmi do pracy przymusowej w Polsce*, Warszawa 2010; *Niekaralność ofiar handlu ludźmi – wstępna diagnoza*, red. Z. Lasocicki, Warszawa 2010; *Eliminowanie handlu ludźmi w Polsce – analiza systemu*, red. Z. Lasocicki, Warszawa 2011). Na usprawiedliwienie doktorantki należy jednak nadmienić, iż główne wątki i przesłania tam zawarte zostały przytoczone w dysertacji za pośrednictwem odniesień do innych pozycji nadmienianych autorów. Nie jestem jednak pewien, czy było to pominięcie było celowe, czy też stanowiło jedynie zbieg okoliczności. Stąd wyraźny niedosyt pozostawia brak wnikliwszego omówienia literatury przedmiotu we Wstępie, który to pozwoliłby na wgląd w znajomość literatury przedmiotu Autorki, a zarazem ułatwiłby zapoznanie się z zastosowanym przez nią aparatem krytycznym i zasadami dokonanej selekcji.

Martwi stosunkowo znikomy udział procentowy pozycji wydanych po 2010 roku. Znaleźć można wprawdzie niezwykle cenną dla tematyki niniejszej rozprawy pracę K. Sawickiego *Handel Ludźmi* z 2011 roku, ale brak już pamiętników i wspomnień tak ofiar, jak i sprawców omawianego procederu, których tylko w Polsce opublikowanych zostało kilka – np. A. Salas, *Handlowałem kobietami*, Warszawa 2012; L. Brown, *Sprzedane. Tragiczne losy azjatyckich kobiet*, Warszawa 2002. Podobnie rzecz się ma z odniesieniami do historycznego ujęcia problemu handlu ludźmi na ziemiach polskich, którego literatura naukowa tylko do okresu dwudziestolecia międzywojennego liczy sobie kilkadziesiąt pozycji. Luka ta nie umniejsza jakości przeprowadzonej kwerendy i analizowanej literatury, co bardzo wyraźnie podkreślam. Jej uzupełnienie w przyszłości przed wydaniem drukiem rozprawy, co zapewne się stanie, wydatnie przyczyniłoby się do podniesienia jej naukowych walorów.

Wspominając o nieco słabszych punktach pracy, trudno nie odnieść się do pewnych niedociągnięć mogących uchodzić za czysto formalne. Za takowe potencjalnie uchybienia można przyjąć brak należyte wyeksponowanych ustaleń zakresu rozumienia terminu „handel ludźmi”. W rozdziale pierwszym już w początkowych akapitach uznany zostaje on za „karygodne zjawisko” i „problem międzynarodowy”, lecz jeśli pominąć zdanie określające handel ludźmi mianem „procederu przestępczego”, nie wiadomo o nim niczego więcej poza konkluzją wypływającą z ostatniego przytoczonego stwierdzenia, iż dotyczy to zapewne czynu zabronionego prawem. W istocie nie jest nazbyt jasno wyartykułowane, na czym polega „handel ludźmi” i które czynności mogą być uznane za jego część składową. Oczywiście taka informacja jest przekazana poprzez narrację, która wypełnia lukę wynikającą z nadmienionego zaniedbania.

Z treści rozprawy napisanej przez mgr Irenę Malinowską przebija daleko posunięta tzw. poprawność polityczna. W obszernych fragmentach można mieć wrażenie, jakoby do prezentowanej zawartość merytorycznej pracy wykorzystano ocenzone wcześniej materiały źródłowe. Szczególnie nie do końca naturalna wydaje się być przedstawiana gotowość do współpracy organów ścigania, ich sprawność oraz skuteczność. Jest to pewien obraz wzorcowy, który nie zawsze przystaje do otaczającej nas rzeczywistości. Z niezrozumiałych zupełnie przyczyn pominięte zostały

Idealizm doktorantki daje o sobie znać także we fragmentach, w których odwołuje się ona do praw człowieka. W przedstawionej interpretacji są one powszechnie znane i rozumiane. Ich „urzeczywistnianie” ma charakter czysto formalny i stanowi o postępie. Problem ma jednak bardziej złożoną naturę. Uwarunkowania kulturowo-cywilizacyjne oraz tradycje historyczne, do których to autorka odwołuje się jedynie sporadycznie, poszukując

źródeł zniewolenia kobiet, stanowią okoliczność, która nadal determinuje ten stan rzeczy. Nie w pełni można zaakceptować też europocentryczny ogląd świata, jaki kreowany jest w tekście. Niestety w podejmowanych przez mgr Irenę Malinowską poszukiwaniach badawczych obowiązujący w Unii Europejskiej system wartości stał się kryterium, poprzez które częściej niż to konieczne oceniane jest otoczenie zewnętrzne.

Lektura rozprawy może nie w pełni zaspokoić oczekiwania poznawcze związane z ekonomicznymi aspektami handlu ludźmi. Trudno na jej podstawie dowiedzieć się, jakie są szacunki związane z zyskami, które przynosi on światu przestępczemu. Nawet w podrozdziale „Człowiek jako towar w handlu ludźmi” nie ma żadnych odniesień do informacji finansowych, co jednakże wyjaśnić można brakiem w pełni miarodajnych źródeł w tej kwestii. Wspominając tę część rozdziału pierwszego, trudno nie dostrzec zawężenia w niektórych fragmentach całego problemu handlu ludźmi do kwestii ofiar tegoż procederu wśród osób trudniących się nierządem.

Taki rozkład akcentów w dysertacji nie zawsze wydaje się uprawniony. Niejednokrotnie można mieć wrażenie, że zbyt wiele miejsc zajmują zagadnienia związane z „najstarszym zawodem świata”. Przedstawiony zostaje nawet jego rys historyczny od starożytnego Egiptu po współczesność, co nie było niezbędne. Wśród osób prostytuujących się jest wprawdzie znaczący odsetek tych, które stały się ofiarami handlu ludźmi, lecz nie są to proporcje adekwatne do zamieszczonych partii materiału. Na tym tle więcej uwagi mogło zostać poświęcone zagadnieniom związanym z handlem dziećmi, robotnikami do nielegalnych obozów pracy organizowanych na Wyspach Brytyjskich oraz na południu kontynentu, w których łamane są wszelkie prawa osób zatrudnionych, przestępstwom popełnianym przez tzw. łowców skór *etc.* Niemniej, co należy podkreślić, obszerność tematyczna i złożoność samej problematyki nie była okolicznością, która sprzyjałaby możliwości odniesienia się przez doktorantkę do wszystkich aspektów podejmowanego zagadnienia.

Drobne uwagi krytyczne nie mogą jednak rzutować na ocenę dysertacji, gdyż ta zasługuje na wyrazy uznania. Podjęte przez doktorantkę wysiłki badawcze przyniosły rezultat, który należy uznać za naukowo satysfakcjonujący. Skrupulatność i wnikliwość oraz logika wywodu przyczyniły się do rzetelnego przybliżenia procesów związanych z rzeczywistym wymiarem politycznego oddziaływania na problem społeczny, do którego rangi podnieść należy handel ludźmi. Rezultaty tych wysiłków nie przyczynią się do gruntownej zmiany sposobu postrzegania tego zagadnienia, lecz nie na tym też polegało zadanie doktorantki. Zasadniczy cel, jaki sobie postawiła w postaci identyfikacji polityki instytucji

europiejskich wobec handlu ludźmi oraz ustaleń ich skuteczności, został z powodzeniem osiągnięty. Rezultaty poszukiwań prowadzonych przez mgr Irenę Malinowską stanowią ważny wkład poznawczy i przyczyniają się do uzupełnienia stanu wiedzy w nakreślonej tytule problematyce.

Podsumowując recenzję, stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Ireny Malinowskiej pod tytułem „Polityka instytucji europejskich wobec handlu ludźmi ze szczególnym uwzględnieniem specyfiki tego zjawiska w Polsce”, przygotowana pod opieką promotorską prof. zw. dra hab. Andrzeja Chodubskiego oraz dr Beaty Słobodzian, stanowi oryginalny i nowatorski utwór naukowy, w którym potwierdzona została ogólna wiedza teoretyczna autorki z zakresu nauk o polityce. Wyczerpuje to wymagania art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2003 r. Nr 65, poz. 595z z późn. zm.). Wnioskuje o dopuszczenie mgr Ireny Malinowskiej do kolejnych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora.

Dr hab. Piotr Kwiatkiewicz prof. WSB

